

Anexa 3: Dezvoltare rurală

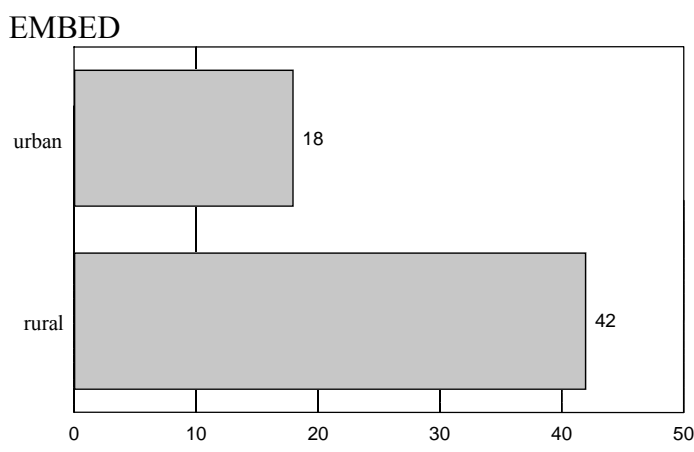
Agricultura este componenta-cheie și motorul dezvoltării în România rurală. Studiul de față se concentrează asupra agriculturii, politicilor agricole și în mod specific asupra implementării PAC și a altor măsuri de ajustare necesare pentru dobândirea calității de membru UE. Analiza problemelor mai largi de ordin social, uman și economic ale României rurale nu se numără printre obiectivele acestui studiu. Agricultura totuși are o strânsă legătură cu spațiul rural înconjurător. Deciziile de ajustare a politicii din cadrul sectorului necesită o înțelegere deplină a consecințelor potențiale asupra întregului spațiu rural. Această anexă prezintă o scurtă trecere în revistă a provocărilor rurale, reprezentând în special un rezumat al situației sărăciei rurale din România, ca un supliment la analiza realizată în cadrul volumului.

1. Veniturile rurale și sărăcia

Populația rurală a României numără 10,1 milioane de locuitori, care domiciliază în aproximativ 13.000 de sate, adunate din punct de vedere administrativ în 2.700 de comune – sediul tradițional al guvernului local. Comunele sunt mici, majoritatea având sub 3.000 de locuitori. Spațiul rural a fost redefinit într-o decizie a guvernului (în 2004) care reclasifică unele localități ca aparținând zonei rurale, incluzând micile orașele din zona rurală și unele suburbii, care anterior nu fuseseră incluse în definiția zonei rurale. Venitul agricol (atât în bani, cât și în natură) este cea mai importantă sursă de venit a gospodăriilor rurale, după care urmează câștigurile salariale și transferurile guvernamentale (în special pensiile). Procesul de restituire a pământului a plasat 55% din terenul agricol din România în proprietatea a 4,3 milioane de gospodării cu mici proprietăți, de aproximativ 1,8 hectare (vezi **Capitolul 4**). O mare parte din cei care au primit pământ prin procesul de restituire sunt lipsiți de pregătirea necesară, experiență, mijloace financiare și chiar de capacitatea fizică de a practica o agricultură comercială. Viabilitatea comercială a multora dintre aceste gospodării agricole este îndoielnică, punând în pericol principala sursă de venit familial pentru populația rurală.

Populația rurală în general o duce mai rău decât locuitorii din urban. Veniturile rurale pe locuitor în 2003 erau cu 22,4% mai mici decât cele urbane, iar acest decalaj a crescut de la doar 5% în 1997. Sărăcia este o problemă importantă în comunitățile rurale. În anul 2002, riscul relativ de sărăcie în zonele rurale era mai mult decât dublu comparativ cu riscul de sărăcie din zonele urbane: 42% pentru locuitorii rurali comparativ cu 18% pentru locuitorii urbani (**Figura A3.1**). Datorită numărului mare de populație rurală (45% din întreaga populație a țării), **săracii rurali repre-**

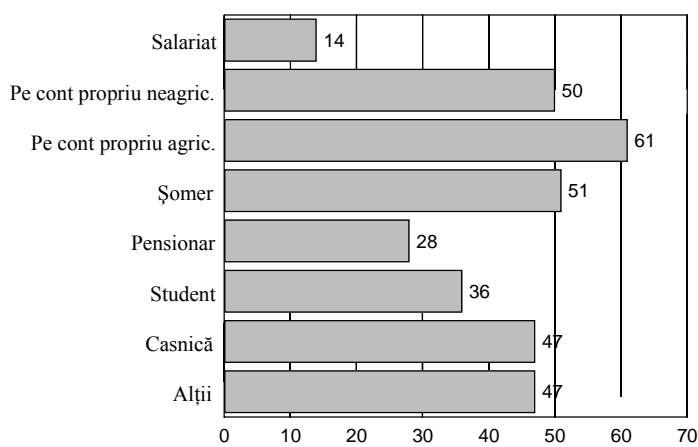
Figura A3.1. Risc relativ de sărăcie pentru locuitorii urbani și rurali, 2003

zintă două treimi din totalul populației sărace din România.

Agricultura - în primul rând ocuparea pe cont propriu în agricultură – reprezintă principala sursă de ocupare în zonele rurale: aproape 70% din populația ocupată din rural raportează activități agricole (în comparație cu aproximativ 40% media națională). Drept rezultat, gospodăriile rurale se bazează în măsură mult prea mare pe veniturile în natură: 45% din veniturile totale ale gospodăriilor rurale provin din surse în natură în comparație cu doar 11% pentru familiile urbane. Locuitorii rurali au însă un nivel nutrițional mai bun. Numărul de calorii în rația zilnică este de 2643 kcal/zi pentru locuitorii rurali în comparație cu 2410 kcal/zi pentru locuitorii urbani (date din 2003); doar 14% din populația rurală consumă mai puțin decât necesarul caloric minim, în comparație cu 26% din locuitorii urbani.

Figura A3.2. Riscul de a fi sărac pe ocupații (%)

Totuși veniturile din agricultură sunt în general scăzute, iar ocuparea pe cont propriu în agricultură predomină în structura ocupațională a populației sărace. Astfel, 25% din săraci sunt lucrători pe cont propriu în agricultură, în comparație cu doar 15% în populația totală. Riscul relativ de sărăcie pentru lucrătorii pe cont propriu în agricultură este cel mai ridicat între toate grupările ocupaționale din România (**Figura A3.2**): situat la 61%, este de aproape patru ori mai mare decât în cazul salariaților (14%), mai ridicat decât pentru lucrătorii pe cont propriu neagricoli (50%) și chiar mai mare decât în cazul șomerilor (51%).

Caseta A3.1. Cine sunt săracii rurali?

Mai multe studii privind cheltuielile gospodăriilor pentru perioada 1997-2000 oferă următoarea caracterizare a săracilor rurali din România:

- ❑ *Capi de gospodărie romi.* Gospodăriile de romi sunt mai sărace decât restul gospodăriilor. Această caracteristică etnică se corelează cel mai bine cu cheltuielile scăzute, iar efectul este cu 50% mai ridicat în zonele rurale decât în cele urbane. Gospodăriile conduse de femei și cele monoparentale au, de asemenea, tendința de a fi mai sărace.
- ❑ *Mărimea mai mare a gospodăriei și mai mulți copii.* Numărul mediu de copii sub 18 ani a fost de aproape 7 ori mai mare pentru gospodăriile din cvintila cea mai săracă decât pentru cele din cea mai bogată.
- ❑ *Nivel înalt al ocupării pe cont propriu și al șomajului.* În mod paradoxal, ocuparea pe cont propriu atât în domeniul agricol, cât și neagricol face să scadă venitul gospodăriei. Participarea scăzută la piața muncii formale, așa cum se indică prin lipsa unui salariat în gospodărie, are o legătură puternică cu cheltuielile scăzute ale gospodăriei.
- ❑ *Nivelul educațional scăzut al capului gospodăriei.* Nivelul educațional are un puternic impact asupra cheltuielilor gospodăriei: un nivel educațional scăzut sporește riscul sărăciei.

Sursa: Teșliuc (2002), Lopez și Thomas (1999), Thomas et al. (2003).

Mulți dintre lucrătorii pe cont propriu în agricultură sunt membri ai gospodăriilor agricole de subzistență, iar multe gospodării din acest grup au drept cap al gospodăriei un pensionar. În timp ce ponderea gospodăriilor agricole aflate într-o stare extremă de sărăcie a crescut în ultimii ani, pensionarii au fost oarecum protejați prin programe de securitate socială relativ bine țintite.

Datorită gradului mare de ocupare pe cont propriu în agricultură, rata oficială nominală a șomajului în zona rurală este cu mult mai scăzută decât în rândul populației urbane (aproximativ 4,3% în comparație cu 9,5% în zona urbană în 2003). Mai mult, rata oficială nominală a șomajului a scăzut de la 5% în 1996 la 4,3% în 2001, în timp ce rata șomajului în urban s-a situat la aproximativ 10% (**Tabelul A3.1**). Șomajul pe termen lung este în primul rând o problemă urbană, în timp ce în zona rurală problema majoră este subocuparea combinată cu productivitatea scăzută a ocupațiilor agricole actuale.

Tabelul A3.1. Rata șomajului pe sexe și zone de rezidență

	1998	1999	2000	2001	2002 ¹	2003 ¹
Total	6,3	6,8	7,1	6,6	8,4	7,0
<i>Pe sexe</i>						
-Bărbați	6,5	7,4	7,7	7,1	8,9	7,5
-Femei	6,1	6,2	6,4	5,9	7,7	6,4
<i>Pe zonă de rezidență</i>						
Urban	9,2	10,3	11,2	10,4	11,2	9,5
Rural	3,5	3,5	3,1	2,8	5,4	4,3

¹Începând cu anul 2002, au fost extinse datele pe baza rezultatelor Recensământului populației și locuințelor, 18 martie 2002
Sursa: *Anuarul statistic al României*, 2004, INS.

Ocuparea formală asigură un refugiu împotriva ocupării pe cont propriu cu productivitate scăzută. O analiză recentă a anchetelor în gospodăriile populației din 1995 până în 2000 indică faptul că ocuparea formală (salarială) (opusă ocupării pe cont propriu) reprezintă un mijloc extrem de important pentru îmbunătățirea bunăstării tuturor gospodăriilor, inclusiv a celor din zona rurală (Thomas et al., 2003). Gospodăriile cu cel puțin un membru care câștigă un salariu au cheltuieli pe persoană mai mari cu 44%. Gospodăriile în care capul gospodăriei este ocupat în mod formal au un venit cu 29% mai mare decât gospodăriile al căror cap este o persoană ocupată pe cont propriu în afara agriculturii. În multe cazuri, ocuparea pe cont propriu (atât agricolă, cât și neagricolă) reprezintă soluții alternative pentru persoanele care ar prefera să aibă o ocupare formală, dar nu reușesc acest lucru.

Proporția tuturor familiilor (rurale și urbane) cu ocupare formală a scăzut de la 53% în 1995 la 41% în 2000. Rata ocupării formale salariale în zona rurală a scăzut, de asemenea, în timp. Angajații formali salariați în micile comune sunt profesorii, lucrătorii guvernamentali și micii negustori, ca și fermierii cu timp parțial care fac naveta la un loc de muncă de unde primesc un salariu. În condițiile prezente, ne putem aștepta la un nivel scăzut al ocupării formale, iar politicile care au drept scop crearea de locuri de muncă neagricole în zona rurală vor contribui la creșterea veniturilor familiilor rurale și la reducerea sărăciei.

Cei doi factori principali care facilitează găsirea unei ocupații neagricole formale sunt gradul de instruire și infrastructura fizică, în special transportul și accesul rutier. Aceste concluzii, care

rezultă din datele empirice privind gospodăriile rurale din România, explică accentul care se pune pe învățământ și transportul rutier, în calitate de componente majore ale strategiei de dezvoltare rurală.

Venitul gospodăriei crește o dată cu suprafața de teren exploatată. În multe gospodării, agricultura este o ocupație reziduală pentru cei care nu pot obține un loc de muncă neagricol. Datele privind gospodăriile până în anul 2000 indică faptul că sporirea suprafețelor de teren în proprietate face să crească cheltuielile gospodăriei, deși efectul este reprezentat câteodată de o diminuare a câștigului. Creșterea înzestrării cu resurse funciare a gospodăriei cu două hectare are drept rezultat o creștere a venitului cu 14%-18% (Thomas et al., 2003). Această reacție modestă indică faptul că exploatarea unei suprafețe suplimentare de teren necesită sustragerea forței de muncă de la alte activități, sacrificarea venitului neagricol și posibil trecerea la o structură a culturilor care este mai puțin intensivă din punct de vedere al forței de muncă, dar mai profitabilă. Un mai bun acces la pământ și/sau animale reprezintă o premisă pentru venituri rurale mai mari și un nivel mai redus de sărăcie. Acest rezultat empiric explică accentul pus în capitolele anterioare pe comasare și integrarea pe piață, ca modalitate de îmbunătățire a productivității și profitabilității micilor ferme și, astfel, a nivelului de trai al populației rurale.

2. Protecția socială și săracii rurali

Sistemul de protecție socială din România a avut o rază de acțiune semnificativă la sfârșitul anilor 1990, atât în zona urbană, cât și în cea rurală. Aproximativ 80% din totalul de familii din România încasau o alocație socială, cum ar fi o pensie, alocație de sprijin sau asistență socială (**Tabelul A3.2**). Raza de acțiune a sistemului de protecție socială a fost mai mare în zona rurală. De exemplu, în anul 1999, 85% din gospodăriile rurale primeau o alocație de protecție socială, în comparație cu numai 77% din zona urbană. Acest lucru se datorează în parte vârstei înaintate a populației rurale, care primește pensii pentru vârsta înaintată din fondul de pensii pentru agricultori.

Tabelul A3.2. Rază de acțiune mare: primitorii de transferuri sociale în zona urbană și rurală (procent)

Anul	Total	Urban	Rural
1995	79,7	76,0	84,4
1996	78,7	74,6	83,9
1997	82,2	79,3	85,8
1998	82,2	79,4	85,6
1999	80,7	77,0	85,3

Sursa: Teșliuc, pe baza LSMS 1995-1999.

Diferitele programe au avut o rază de acțiune diferită. **Pensiile de vârstă**, care reprezentau 60% din cheltuielile sociale, au fost distribuite gospodăriilor urbane și rurale, ajungând la aproximativ 30% din totalul populației (**Tabelul A3.2**). **Pensiile agricultorilor**, pe de altă parte, au fost concentrate în zona rurală, de ele beneficiind 30% din gospodării. **Alocațiile pentru copii**, un exemplu de alocație de sprijin, au fost acordate pentru 35% din gospodăriile rurale (un procent apropiat de cel din sectorul urban), dar rolul lor era mult mai important pentru săracii rurali,

asigurând un venit suplimentar pentru aproape 60% din familiile sărace. **Tabelul A3.3** prezintă o imagine sintetică asupra programelor de asigurări sociale în anul 2003, incluzând plata pensiilor. Indică faptul că plata asigurărilor sociale, în medie, reprezintă aproximativ 20% din venitul total disponibil al gospodăriei. Mai mult, reflectă diferențele între veniturile medii ale gospodăriei și plățile de asigurări sociale în gospodăriile urbane și rurale; veniturile disponibile ale gospodăriilor rurale sunt în medie cu 17,5% mai scăzute decât veniturile gospodăriilor urbane.

Tabelul A3.3. Veniturile din transferurile de asigurări sociale, pe medii de rezidență în 2003

lei

	Total gospodării	Urban	Rural
Pensii	1.210.328	1.347.167	1.045.041
Alte venituri asimilate pensiilor	21.154	15.032	28.549
Alocații pentru incapacitate temporară de muncă, maternitate, îngrijirea copilului	28.665	42.047	12.502
Alocații de șomaj	76.304	96.410	52.020
Alocații pentru copii	131.155	120.154	144.443
Burse pentru studenți și elevi	4.749	7.269	1.712
Ajutoare speciale pentru persoane handicapate	23.008	15.303	32.314
Ajutoare speciale oferite de către primării	30.329	10.873	53.830
Total venituri din asigurări sociale	1.529.683	1.657.825	1.374.902
Total venituri ale gospodăriilor	7.950.871	8.638.805	7.119.922

Sursa: *Coordonate ale nivelului de trai în România. Veniturile și consumul populației în anul 2003*, INS, 2004.

Tabelul A3.4. Gospodării după modelul de acoperire a cheltuielilor, pe zone de rezidență

Zone de rezidență	Anul	% din totalul gospodăriilor care își acoperă cheltuielile			
		Acoperirea totală a cheltuielilor și posibilități de economii	Utilizarea veniturilor disponibile	A fost necesar să se apeleze la economiile gospodăriilor	A fost necesar împrumut
Total	2002	8,4	59,7	6,9	25,0
	2003	9,9	61,4	5,7	23,0
	2004	10,2	62,7	5,5	21,7
Urban	2002	8,1	55,5	6,9	29,6
	2003	9,5	57,7	5,7	27,1
	2004	11,4	59,3	5,6	23,7
Rural	2002	8,7	65,3	6,9	19,1
	2003	10,2	66,0	5,8	18,0
	2004	8,7	67,2	5,1	19,0

Sursa: *Condițiile de viață ale populației din România*, INS, 2005.

Tendența capacității gospodăriilor de a acoperi în întregime cheltuielile necesare și de economisire reprezintă un indicator al dezvoltării generale a veniturilor într-o societate. Pentru România, ponderea gospodăriilor capabile să acopere aceste cheltuieli din venitul lor disponibil a crescut de la 8,4% în 2002 la 10,2% în 2004 (**Tabelul A3.4**). În timp ce acestea sunt valori medii, o împărțire pe zone de rezidență indică faptul că tendința de îmbunătățire a fost mult mai pronunțată în zonele urbane (11,4%, în creștere de la 8,1%) decât în zonele rurale, unde ponderea gospodăriilor care sunt capabile să acopere pe deplin toate cheltuielile necesare a fluctuat în jurul valorii de 9%.

Impactul programelor sociale asupra reducerii sărăciei a fost evaluat pe baza unei anchete privind programele sociale selecționate în anul 1999, în care au fost acoperite trei dimensiuni: (a) ținta alocării sau ponderea fondurilor de asistență socială de care a beneficiat populația săracă; (b) eficacitatea sau ponderea alocațiilor în media consumului populației sărace și (c) gradul de acoperire sau ponderea populației sărace care a primit alocația respectivă. Pe scurt, rezultatele dimensiunilor mai sus menționate sunt următoarele:

- **Eficiența alocărilor în zona rurală este destul de bună.** Trei sferturi din totalul cheltuielilor sociale au ajuns efectiv la săracii din rural. Aproape 80% din pensiile pentru limita de vârstă sunt primite de cei săraci. Eficiența cea mai scăzută se asociază cu pensiile agricultorilor. Acest lucru se poate datora faptului că, spre deosebire de alte tipuri de gospodării asistate, o pondere considerabilă a țăranilor deține pământ și își produce propriile alimente, ceea ce îi protejează în oarecare măsură pe unii dintre ei împotriva sărăciei.
- **Eficacitatea a fost mare în special pentru pensiile pentru limită de vârstă.** Pensiile pentru limită de vârstă au o situație aparte, ele reprezentând 19% din consumul pentru populația săracă din mediul rural. Impactul lor este încă și mai mare pentru populația urbană (32%), probabil pentru că gospodăriile rurale își sporesc veniturile prin consumul în natură (de produse) obținute pe suprafața de teren proprie.
- **Gradul de acoperire a populației sărace a variat în cadrul programului.** Pensiile pentru limita de vârstă, pensiile agricultorilor și alocațiile pentru copii acoperă cea mai mare parte a populației sărace din rural, după care urmează ajutorul de șomaj. Atât asistența socială, cât și bursele de studiu acoperă o parte foarte mică a populației sărace, în ciuda rolului lor binecunoscut în reducerea sărăciei.

3. Capitalul uman și social în zona rurală

Atât indicatorii de capital uman, cât și social indică faptul că populația rurală este dezavantajată. În ceea ce privește **gradul de instruire**, doar 1% din populația rurală a absolvit o formă de învățământ superior, în comparație cu 9% în zona urbană; mai mult de 7% din populația rurală nu a absolvit o formă de învățământ formal, în comparație cu mai puțin de 2% în zona urbană. Elevii din zona rurală au rezultate mai puțin bune la testele de științe și limba română. În anul 2000, doar 36% din elevii rurali au obținut un calificativ foarte bun la sfârșitul clasei a opta, în comparație cu 71% din candidații din urban. Candidații rurali sunt expuși de mai mult de opt ori riscului de a obține rezultatul “nesatisfăcător” la examenul de științe decât candidații din zona urbană.

O anchetă în școlile rurale realizată de Institutul de Științe ale Educației (2002) a relevat condițiile precare din învățământul rural. Există mari deficiențe în ceea ce privește încălzirea, mobilierul, iluminatul în lunile de iarnă, aprovizionarea cu apă și grupurile sanitare. Materialul didactic deseori lipsește: în majoritatea școlilor rurale, în special școlile cu clasele 1–4, practic lipsesc hărțile, dicționarele și alte cărți de referință, ghidurile profesorilor, cărțile de lectură sau materialele didactice pentru orele de științe. Ancheta a relevat, de asemenea, că performanța elevilor este mai bună în școlile rurale în care o parte mare a profesorilor locuiesc efectiv în comunitatea respectivă, precum și în școlile în care comunitatea se implică în activitățile școlare.

Regularitatea veniturilor în cadrul gospodăriei are un efect puternic asupra participării la actul educativ: copiii din familiile în care nu există salariați, patroni sau pensionari sunt de trei ori mai mult expuși riscului de a nu frecventa școala decât copiii din gospodăriile cu o sursă regulată de venit.

Politicile guvernamentale curente încearcă să îmbunătățească condițiile de viață în zona rurală și să stabilizeze populația rurală, neîncurajând migrația către oraș. Pe termen lung totuși, e posibil să asistăm la o migrație rural-urban semnificativă, iar cunoștințele și calificările pe care migranții le aduc cu ei în orașe vor determina în mare măsură succesul lor pe piața muncii din urban. În acest context, politicile educației rurale joacă un rol important în cadrul dezvoltării rurale. Alt context este reprezentat de faptul că învățământul este unul din principalii factori care facilitează ocuparea salarială formală, contribuind astfel la creșterea veniturilor gospodăriei.

Indicatorii de **capital social** indică, de asemenea, disparități (**Tabelul A3.5**). Locuitorii rurali au un acces mai redus decât cei urbani la contacte care le pot fi de ajutor în problemele legate de ocupare, sănătate și sistemul juridic, poliție și bănci. Astfel, doar 25% din locuitorii rurali “cunosc pe cineva care îi poate ajuta” să-și rezolve problemele legate de aceste instituții, în comparație cu 35% din locuitorii urbani.

Tabelul A3.5. Capitalul social pe medii de rezidență

	Rural	Urban
Apartenența la o asociație (număr)	0,87	1,21
Cooperare cu vecinii (0-1)	0,23	0,19
Număr de prieteni apropiați	9,1	7,7
Nr. de oameni care pot oferi împrumut	2,7	3,6
Împrumut maxim (milioane lei)	18,0	56,0
Știu pe cineva care poate fi de ajutor în rezolvarea de...		
Probleme de sănătate	46,6	60,6
Probleme juridice	19,4	38,5
Probleme administrative	34,9	32,4
Probleme cu poliția	22,5	29,4
Probleme cu banca	14,3	24,9
Probleme cu obținerea unui loc de muncă	12,4	22,0

Sursa: *Public/Public Transfers and Social Capital Survey, 2003.*

4. Infrastructura fizică rurală

Infrastructura rurală, incluzând starea drumurilor din zona rurală, aprovizionarea cu apă, comunicațiile și dotarea locuinței, are un impact potențial important asupra dezvoltării rurale în general și asupra stimulării investițiilor neagricole în particular. Infrastructura are, de asemenea, un impact imediat asupra accesului populației rurale la serviciile de bază, incluzând învățământul și sănătatea. Această secțiune examinează câteva deficiențe semnificative ale infrastructurii fizice în zonele rurale.

Transporturile rurale. Zona rurală beneficiază de o rețea extinsă de drumuri, care sunt însă prost întreținute. Drumurile rurale care cad în responsabilitatea comunelor acoperă aproximativ 28.000 km, iar drumurile din sate încă 30.000 km (acestea din urmă sunt definite ca drumuri cu trafic redus), care deservește satele și comunitățile împrăștiate, în mod frecvent oferind acces la terenurile agricole. Nominal, drumurile satești sunt în proprietatea comunelor, dar, în practică, nimeni nu și-a asumat responsabilitatea pentru ele, ceea ce explică starea lor precară.

Reducerea timpului de deplasare de la gospodăriile îndepărtate la oraș are un efect pozitiv asupra cheltuielilor gospodăriei pe locuitor. Acest lucru este indicat în **Tabelul A3.6**, care ilustrează o creștere mică, dar semnificativă din punct de vedere statistic a venitului ulterior reducerii timpului de deplasare la oraș. Aceste rezultate vin în sprijinul investițiilor de reabilitare a drumurilor sau al investițiilor în transport sau comunicații, care reduc timpul/costul de deplasare.

Tabelul A3.6: Reducerea timpului de deplasare face să crească venitul gospodăriei

Către un oraș de...	Reducerea timpului de deplasare cu 30 de minute face să crească venitul gospodăriei cu:
Cel puțin 10.000 locuitori	3,7%
Cel puțin 50.000 locuitori	5,9%
Cel puțin 300.000 locuitori	7,4%

Sursa: După Thomas et al. (2003).

Accesul la resursele de apă în zona rurală. Resursele de apă rurale și sistemele de salubritate publică au un impact direct și imediat asupra sănătății membrilor gospodăriei, în afară de efectul lor potențial exercitat asupra stimulării investițiilor neagricole. Aceste sisteme sunt în decădere, serviciile asigurate și administrarea fiind de calitate slabă, iar finanțarea este deficitară. Serviciile de furnizare a apei potabile și de salubritate sunt scăzute din punct de vedere al standardelor internaționale. Din aproximativ 10 milioane de oameni care trăiesc în zona rurală, aproximativ o treime au acces la sistemul de aprovizionare cu apă de la rețea, care își are originea în centrele urbane apropiate. Acest număr bazat pe statistica națională supraevaluează accesul real, deoarece multe din aceste sisteme nu funcționează.

Majoritatea populației rurale se aprovizionează cu apă din fântânile proprii sau publice, iar restul (aproximativ 17%) au mici sisteme comunale de cișmele publice. Unele localități rurale au acces limitat la resursele de apă, deoarece apa freatică se găsește doar la adâncime medie (20-30 metri), iar fântâna proprie sau publică nu satisface cererea. Oamenii trebuie să colecteze apa din văile din apropiere, cel puțin în perioadele secetoase ale anului.

Sistemele comunale au fost construite inițial pentru a servi marile întreprinderi agricole. La asemenea ferme, apa era utilizată în diverse scopuri, incluzând adăparea animalelor, irigații și aprovizionare internă cu apă pentru personalul care lucra la fermă. Într-un număr de cazuri, rețelele de distribuție ale acestor ferme de stat se extindeau și în satele învecinate. Totuși multe din ele au devenit nefuncționale, pe măsură ce fermele de stat și-au încetat activitatea. În unele cazuri, ele și-au schimbat conducerea și nu mai asigură serviciul public de aprovizionare cu apă. Chiar dacă mai funcționează încă, ele nu sunt stabile și sigure din punct de vedere al calității apei și se află în declin.

Calitatea inferioară a apei și cauzele acesteia. Agricultură intensivă și activitatea de creștere a animalelor înainte de 1989 au avut drept rezultat o poluare serioasă a pânzei freatice de mică adâncime, care este principala sursă a apei potabile din zonele rurale. Poluarea cu nitrați în special reprezintă o problemă serioasă. În unele zone, aproape toate fântânile de mică adâncime (15 metri sau mai puțin) au un conținut de nitrați cu mult peste nivelul acceptabil, iar statisticile disponibile privind sănătatea confirmă că intoxicarea cu nitrați este o problemă serioasă în zonele rurale pentru copiii sub vârsta de 1 an. Grupurile vulnerabile (pensionarii și persoanele în vârstă) suferă cel mai mult de pe urma calității slabe a apei sau a accesului la resursele de apă. Din lipsă de fonduri sau de mijloace pentru accesul la o sursă alternativă de apă, ei adesea continuă să se bazeze pe propria lor resursă de apă poluată.

Tabelul A3.7. Gospodăriile populației din punct de vedere al calității apei din sursa de apă a locuinței ¹⁾

- % -

	Total	Calitatea apei		
		Bună	Nepotabilă	Are culoare/gust neplăcut
Urban	100,0	89,2	3,5	7,3
Rural	100,0	97,4	1,8	0,8
Total	100,0	92,8	2,7	4,5

1) Cu excepția gospodăriilor fără sursă de apă.

Sursa: *Condițiile de viață ale populației din România*, INS, 2005.

Alte aspecte care se adaugă situației echipării gospodăriilor rurale în anul 2004 includ:

- În zonele rurale, principala modalitate de încălzire a locuințelor o reprezintă sobele cu lemne și cărbuni (89,1% din gospodării). Sobele cu gaz sunt utilizate de 8,2% din gospodăriile rurale.
- Sistemele de aer condiționat există doar în 196 din 10.000 de gospodării, 95,7 din acestea fiind în zona urbană.
- În zona rurală, doar 9% din locuințe au acces la rețeaua de aprovizionare cu gaze naturale; în restul gospodăriilor, buteliile cu gaz (68,6%), lemnul și sobele cu petrol (54,7%) sunt utilizate pentru prepararea hranei.
- Majoritatea gospodăriilor se aprovizionează cu apă dintr-o fântână situată în curtea locuinței sau în afara acesteia (aproximativ 70% din gospodării).
- Doar 11,7% din locuințele rurale au toaleta în interiorul locuinței.
- Doar 16,4% din locuințele rurale au baie sau duș.
- Doar 25% din locuințele rurale au post telefonic propriu.

Starea de sănătate precară și cauzele acesteia. Starea sănătății în zona rurală nu este bună. Mortalitatea infantilă este de 22 la 1000 nou-născuți vii, în comparație cu 15 în zona urbană. Există un medic la 1.500 de locuitori rurali, în comparație cu un medic la 350 de locuitori în zona urbană. În majoritatea comunelor rurale sunt asigurate doar serviciile medicale de bază, iar pentru cazuri speciale, locuitorii rurali trebuie să meargă în orașul cel mai apropiat. Calitatea serviciilor medicale este relativ scăzută, în mare parte datorită calității inadecvate a infrastructurii și echipamentelor. România este deficitară în ceea ce privește campaniile de informare și conștientizare a populației în domeniul sănătății mediului înconjurător. Resursele pentru realizarea unor astfel de campanii sunt puține, iar organizarea și abilitățile necesare sunt limitate.

Tabelul A3.8. Persoane cu stare precară a sănătății, pe grupe de vârstă și medii de rezidență

- % -

	Total	Urban	Rural
< 15 ani	1,5	0,9	2,3
15 - 49 de ani	21,8	26,1	17,0
50 - 64 de ani	27,8	30,1	25,1
65 de ani și peste	48,9	42,9	55,6
Total	100,0	100,0	100,0

Starea precară a condițiilor de locuit și a serviciilor comunitare. Combinația între veniturile scăzute ale gospodăriei și infrastructura slab dezvoltată este reflectată în diferențele mari între zona rurală și urbană în ceea ce privește starea locuinței, echiparea gospodăriei și serviciile comunitare (**Tabelul A3.9**). Gospodăriile rurale sunt cu mult sub nivelul gospodăriilor urbane în ceea ce privește aceste dimensiuni fizice și sociale ale vieții cotidiene. Serviciile comunitare precare și condițiile de locuit au un efect advers asupra dorinței antreprenorilor din exterior de a iniția noi afaceri în zona rurală și reprezintă o barieră în calea stabilirii unor persoane bine instruite și calificate în zona rurală.

Tabelul A3.9: Gospodăriile populației, după distanța între locuință și cele mai apropiate utilități, pe zone de rezidență

- % -

	Magazin alimentar		Dispensar		Farmacie		Școală		Cămin cultural	
	<500m	> 1km	<500m	> 1km	<500m	> 1 km	<500m	> 1 km	<500m	> 1 km
Urban	79,1	2,6	34,0	24,5	47,3	14,2	42,4	15,2	7,7	58,4
Rural	51,7	9,5	15,0	36,4	10,8	28,7	23,3	30,0	13,3	30,5

Sursa: *Condițiile de viață ale populației din România*, INS, 2005.

5. Dezvoltarea rurală neagrícola și crearea de locuri de muncă neagricole în zona rurală

În ultimii ani, mulți lucrători din întreprinderile industriale care s-au închis au revenit la sat sau au încetat să mai facă naveta spre locurile de muncă din urban, trăind din agricultura de subzistență sau semisubzistență. În timp ce ocuparea totală la nivelul țării a scăzut cu 1,6% din 1996 până în 2000 (de la 10,93 milioane la 10,76 milioane), ocuparea în zona rurală a crescut cu 3,2%, iar ocuparea în agricultură a înregistrat o creștere de peste 12%. Forța de muncă ocupată în agricultură a atins un total de 3.286 mii de persoane în 2003 (AMIGO, 2003). Scăderea populației ocupate în agricultură a început în anul 2000-2001. România a devenit astfel singura țară candidată la UE în care forța de muncă ocupată în agricultură a crescut în perioada tranziției. Datorită puternicei orientări de subzistență a ocupării pe cont propriu în agricultură, zona rurală în prezent concentrează cea mai mare parte a persoanelor ocupate cu timp parțial în economie (89%), cea mai mare parte a persoanelor ocupate pe cont propriu (88%), precum și majoritatea lucrătorilor familiari neremunerați (95%) (ancheta AMIGO). Această situație ilustrează în mod clar o problemă deosebit de importantă, cea a ajustării forței de muncă agricole, care cel mai probabil se va extinde pe o perioadă destul de mare de timp. Pentru a evita exportul de nonocupare rurală spre zonele urbane, ar trebui acordată prioritate creării de oportunități de locuri de muncă pentru locuitorii rurali în cadrul noii economii rurale neagricole. **Sursele potențiale de creștere a locurilor de muncă în zona rurală vor fi asigurate de întreprinderile neagricole nou create.**

Tabelul A3.10. Disparități urban-rural în ceea ce privește dotarea gospodăriilor și serviciile comunitare (% gospodării) în 2004

	Urban	Rural
Bunuri de consum		
Fără aragaz	1,2	14,9
Fără frigider	3,8	22,6
Fără mașină de spălat	21,7	62,1
Dotarea gospodăriilor		
Fără canalizare	10,6	82,6
Fără baie	13,9	82,7
Fără toaletă în interior	8,8	70,1
Fără sistem de apă caldă	19,4	86,5

Sursa: Anchetă privind nivelul de trai al populației, INS, 2005 (ACOVİ 2004).

Evoluții încurajatoare au apărut în acest domeniu în 1999, când ponderea în zona rurală a întreprinderilor nou create a crescut, apropiindu-se pentru prima oară din 1994 de 50% (**Tabelul A3.11**). Comerțul a fost cea mai importantă activitate nouă atât în zona urbană, cât și în cea rurală, reprezentând aproape jumătate din noile întreprinderi, în timp ce “alte servicii” a fost activitatea pentru o altă treime. Ratele de supraviețuire a noilor întreprinderi au fost în linie cu cele din țările învecinate: 77% din întreprinderile create în 1995 erau încă active în 1996 (Jifcu și Petreanu). Pentru comparație, ratele de supraviețuire din 1995 se situau între 61% în Ungaria și 84% în Bulgaria.

Tabelul A3.11. Întreprinderi nou create: 1995-2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Total	94.478	45.866	53.084	75.943	80.014	82.111
% urban	72	74	75	74	57	-
% rural	28	26	25	26	43	-

Sursa: INS (Jifcu și Pietreanu).

Crearea unor asemenea noi întreprinderi în zona rurală este esențială pentru generarea de noi locuri de muncă alternative, în afară de asigurarea de cerere și piețe pentru produsele agricole. Dată fiind mărimea problemei ajustării forței de muncă în zona rurală, acest aspect trebuie studiat în detaliu și sprijinit ca parte a unei strategii de creare de locuri de muncă care să cuprindă și zonele rurale.

6. Depășirea obstacolelor în calea dezvoltării rurale – reducerea sărăciei în zona rurală

Politicile și intervențiile care vizează îmbunătățirea comasării micilor ferme și integrarea pe piață, învățământul rural și infrastructura rurală sunt potențial importante pentru creșterea economică și reducerea sărăciei. Aceasta nu este o listă atotcuprinzătoare a necesităților dezvoltării rurale, dar indică domeniile-cheie ale preocupărilor. UE, Banca Mondială, precum și alți donatori sunt angajați într-o gamă largă de activități dedicate majorității acestor necesități. Principalul element care lipsește este o strategie explicită de dezvoltare rurală și ocupare a forței de muncă în afara agriculturii.

Creșterea oportunităților de ocupare formală neagricolă va fi importantă pentru abordarea sărăciei rurale, pe măsură ce se dezvoltă comasarea și restructurarea în agricultură. Pentru unele gospodării, creșterea activităților neagricole reprezintă o modalitate potențială de ieșire din sărăcie. Presiunea în sensul găsirii unor astfel de activități va crește pe măsura apropierii momentului aderării, creșterii presiunilor competitive asupra agriculturii românești și căutării de către fermieri a unor surse alternative de venit. Există în mod evident sinergii între o agricultură de succes și dezvoltarea activităților rurale neagricole, în parte prin cererea crescută de inputuri agricole, servicii rurale și bunuri de consum de la fermele profitabile. Aceste legături au un rol important în reducerea sărăciei rurale. Politicile de dezvoltare a activităților rurale neagricole trebuie, prin urmare, coordonate îndeaproape cu politicile de îmbunătățire a productivității și profitabilității activităților agricole.

Reducerea sărăciei rurale necesită focalizarea atenției asupra unui număr de aspecte privind dezvoltarea rurală, care au fost discutate în diferite părți ale acestui studiu. În primul rând, ocuparea neagricolă va deveni din ce în ce mai importantă în absorbirea forței de muncă care va fi eliberată din economia agriculturii, pe măsură ce fermele se comasează și devin mai eficiente ca reacție la presiunea competiției. Experiența internațională indică faptul că crearea unei economii neagricole rurale puternice depinde de un număr de factori care sunt relevanți pentru România:

- menținerea unui mediu politic prietenos față de piață, pentru activitatea întreprinderilor mici și mijlocii (cu sprijin specific tehnic și financiar pentru IMM-urile rurale în anumite cazuri);
- investiții publice în infrastructura fizică, incluzând drumurile, resursele de apă, comunicațiile și energia;
- investiții în dezvoltarea resurselor umane în termeni de învățământ și instruire de bază, pentru a pregăti mai bine populația rurală pentru activități economice neagricole.

În al doilea rând, creșterea productivității în fermele mici și mijlocii va necesita o atenție sporită. Domeniile în care aceste ferme trebuie sprijinite sunt următoarele:

- măsuri pentru stimularea activității de prelucrare și agribusiness, incluzând un mediu de afaceri favorabil și accesul la resurse financiare pe baze comerciale, prin intermediul împrumutătorilor privați;
- îmbunătățirea activității de extensie în agricultură pentru fermierii mici și mijlocii;
- infrastructură de marketing modernă, incluzând contracte standard simple și mecanisme de contractare ușor de aplicat;
- sprijin pentru dezvoltarea asociațiilor de marketing;
- un mediu îmbunătățit pentru tranzacțiile funciare, incluzând proceduri administrative mai puțin complexe și aplicarea corespunzătoare a contractelor.

În al treilea rând, menținerea securității sociale a pensionarilor rurali necesită o atenție continuă, date fiind în special restricțiile bugetare. Așa cum stau lucrurile în prezent, proprietățile de teren și venitul obținut de pe urma lor, sub formă de alimente și venituri din rentă, sunt cruciale în menținerea nivelului de trai precar pentru majoritatea pensionarilor. Deoarece creșterea pensiilor nu reprezintă o opțiune, datorită constrângerilor de ordin fiscal, pot fi propuse un număr de măsuri indirecte pentru a acorda asistență bătrânilor vulnerabili:

- încurajarea proprietarilor bătrâni de terenuri să participe la tranzacții de arendare, prin pregătirea contractelor de arendă standard și asigurarea de asistență în explicarea și aplicarea opțiunilor legale;
- creșterea cererii pentru arendarea a pământului de la persoanele vârstnice datorită sporirii numărului de fermieri productivi prin scheme de credit îmbunătățite, care ar putea fi folosite pentru achiziționarea de echipamente agricole;
- extinderea gamei de rente viagere atractive pentru investitorii vârstnici, astfel încât locuitorii rurali să aibă o opțiune alternativă de investiții, dacă ei iau decizia irevocabilă de a-și vinde pământul;
- reducerea gradului de izolare a persoanelor în vârstă din zona rurală, prin investiții în transport și comunicații în satele îndepărtate, pentru menținerea accesului lor la servicii sociale și lumea exterioară.